

СОЛОЦЬКИЙ Д.О.,

здобувач вищої освіти ступеня доктора
філософії

(Науково-дослідний інститут
державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії
правових наук України)

УДК 342.2.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.81>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Встановлено, що теоретико-правові засади нотаріату відображаються у сукупності елементів управлінського впливу, які визначають умови функціонування нотаріату, відображаються у чинному національному законодавстві та досліджуються у сучасній науці. Акцентовано увагу на специфіці структуризації правового статусу нотаріату в Україні. Запропоновано розглядати категорію правового статусу нотаріату крізь призму таких елементів як: 1) сфера діяльності; 2) предмет діяльності; 3) принципи функціонування; 4) суб'єкти, що реалізують функції нотаріату, їх права та обов'язки, порядок набуття статусу; 5) суб'єкти, які забезпечують функціонування нотаріату в Україні; 6) правові процедури в ході функціонування нотаріату тощо.

Проаналізовано теоретико-правові засади структурних елементів правового статусу нотаріату в Україні. Констатовано діалектичну правову природу нотаріату, що відрізняє його від інших публічно-правових інституцій та приватно-правових утворень. Зазначено, що специфіка предмету діяльності нотаріату відображається в сукупності правомочностей, якими наділено нотаріат для досягнення поставлених завдань та цілей. Встановлено, що правосуб'єктність нотаріату базується на таких складових: 1) громадянство України; 2) рівень освіти – вища юридична освіта не нижче магістра; 3) спеціальні компетентності.

Запропоновано визначати принципи нотаріату як основоположні ідеї та керівні начала визначення системи органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, яких передбачено законодавством для цілей надання їм юридичної вірогідності.

До суб'єктів, які забезпечують функціонування нотаріату в Україні, можуть бути віднесено ті, яким надано правомочності щодо створення належних умов для функціонування нотаріату в Україні. В першу чергу, це Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України та його територіальні управління, Вища кваліфікаційна комісія нотаріату тощо.

Ключові слова: *нотаріат, правовий статус, національний концепт, законодавство, доктрина.*

Solotskyi D.O. Theoretical and legal foundations of the national concept of the legal status of notaries in Ukraine

It has been established that the theoretical and legal principles of notarial practice are reflected in the set of elements of managerial influence that determine the conditions for the functioning of notarial practice, are reflected in current national legislation and are studied in modern science. The focus is on the specifics of the structuring of the legal status of notaries in Ukraine. It is proposed to consider

the category of the legal status of notaries through the prism of such elements as: 1) sphere of activity; 2) subject of activity; 3) principles of functioning; 4) entities that implement the functions of notaries, their rights and obligations, the procedure for acquiring status; 5) entities that ensure the functioning of notaries in Ukraine; 6) legal procedures during the functioning of notaries, etc.

The theoretical and legal principles of the structural elements of the legal status of notaries in Ukraine are analyzed. The dialectical legal nature of notary public office has been established, which distinguishes it from other public law institutions and private law entities. It is noted that the specifics of the subject of notarial activity are reflected in the set of powers that the notary is endowed with to achieve the set tasks and goals. It has been established that the legal personality of a notary is based on the following components: 1) citizenship of Ukraine; 2) level of education – higher legal education not lower than a master's degree; 3) special competencies.

It is proposed to define the principles of notarial practice as the fundamental ideas and guiding principles for determining the system of bodies and officials who are obliged to certify rights, as well as facts of legal significance, and to perform other notarial actions provided for by law for the purposes of providing them with legal certainty. The entities that ensure the functioning of notaries in Ukraine include those that are authorized to create appropriate conditions for the functioning of notaries in Ukraine. First of all, these are the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine and its territorial departments, the High Qualification Commission of Notaries, etc.

Key words: notarial practice, legal status, national concept, legislation, doctrine.

Вступ. Здійснення нотаріальної діяльності постійно трансформується у відповідності до об'єктивних та суб'єктивних факторів, що відображається у правовому полі. Станом на теперішній час в Україні відбуваються кардинальні зміни в економічній, політичній, правовій та інших сферах суспільного життя. Означене спричинено формуванням та визнанням України як соціальної, демократичної та правової держави європейського зразка з одного боку та дією правового режиму воєнного стану – з іншого. Традиційно впорядкування суспільних відносин слідує викликами правозастосування, адже завдяки постійному удосконаленню забезпечується існування держави та всього державного механізму. Функціонування нотаріату не є виключенням, тому вагомим є наукове осмислення наявних у чинному законодавстві змін, які характеризують сучасний стан нотаріату в Україні.

Для максимального відображення сучасних теоретико-правових засад нотаріату обрано категорію «концепт», яка відображає суттєві властивості всіх об'єкту дослідження, які вважаються найважливішими й обов'язковими (ядровими) для їх пізнання, з одного боку, та відображають непостійність, змішуваність і дифузність когнітивних пластів, що утворюють сучасний стан об'єкту пізнання – з іншого [1]. В цьому випадку, йдеться як про виділення якісних характеристик нотаріату так і їх правове регулювання, що частково зазнало змін. При дослідженні використано доктринальні напрацювання, що стосуються сутності нотаріату та специфіки його функціонування в Україні (наприклад, праці В.М. Аргунова, М.С. Долинської, К.Ф. Досінчук, О.Г. Дріжчан, Ю.В. Желіховської, В.Г. Зайчук, Л.Ф. Лесницької, В.Д. Степаненко, О.С. Чепець тощо). Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено нотаріату, актуальним є відображення теоретико-правових засад національного концепту правового статусу нотаріату в Україні.

Постановка завдання. Метою статті виступає здійснення аналізу теоретико-правових засад національного концепту правового статусу нотаріату в Україні.

Результати дослідження. Теоретико-правові засади нотаріату відображаються у сукупності елементів управлінського впливу, які визначають умови функціонування нотаріату, відображаються у чинному національному законодавстві та досліджуються у сучасній

науці. Нотаріат у значенні чинного законодавства визначається як система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності [2]. Тобто традиційний підхід до визначення «правового статусу» як категорії, що відображає а) правосуб'єктність, права та обов'язки, гарантії, відповідальність для фізичних осіб або б) компетенцію, принципи та функції, порядок формування, порядок прийняття рішень – для суб'єктів владних повноважень є некоректним.

З цього приводу на доктринальному рівні нотаріуса визначають як: функціонера публічного – як особу, що уповноважена здійснювати від імені Української держави відповідні нотаріальні дії; представника держави, що діє від її імені та виконує делеговані державою повноваження. Тобто держава уповноважує нотаріуса, тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин. З іншого боку, держава наділена обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Так, нотаріус отримує право на вчинення нотаріальних дій на умовах і порядку, які визначені законодавством, і на підставі дозволу, виданого від імені держави. Однак конкретні нотаріальні дії він вчиняє від власного імені, а отже, несе за них повну відповідальність [3].

Пропонуємо розглядати категорію правового статусу нотаріату крізь призму таких елементів як: 1) сфера діяльності; 2) предмет діяльності; 3) принципи функціонування; 4) суб'єкти, що реалізують функції нотаріату, їх права та обов'язки, порядок набуття статусу; 5) суб'єкти, які забезпечують функціонування нотаріату в Україні; 6) правові процедури в ході функціонування нотаріату тощо. Розглянемо теоретико-правові засади виокремлених структурних елементів правового статусу нотаріату в Україні.

Отже, національний концепт нотаріату – це сукупність доктринально та нормативно існуючих ознак, що характеризують правовий статус нотаріату в Україні. Пропонуємо розглядати категорію правового статусу нотаріату крізь призму таких елементів як: 1) сфера діяльності; 2) предмет діяльності; 3) принципи функціонування; 4) суб'єкти, що реалізують функції нотаріату, їх права та обов'язки, порядок набуття статусу; 5) суб'єкти, які забезпечують функціонування нотаріату в Україні; 6) правові процедури в ході функціонування нотаріату тощо. Розглянемо теоретико-правові засади виокремлених структурних елементів правового статусу нотаріату в Україні.

Сфера діяльності нотаріату охоплює питання охорони й захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави. Нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Разом з тим, нотаріальна форма охорони й захисту відрізняється від інших форм, так як вона спрямована не на безпосередній захист, а на попередження порушення права і тому предмет її діяльності специфічний. На відміну від судової діяльності, предметом якої переважно є спори про право цивільне, предмет нотаріальної діяльності складають безспірні справи. Нотаріус оформляє волю суб'єктів угоди, суд та інші правоохоронні органи вирішує спори учасників сформованих у результаті угоди правовідносин [4]. Крім того, правова природа діяльності нотаріату хоча є публічно-правовою (легалізація статусу нотаріуса; повноваження нотаріуса в частині визнання фактів, що мають юридичне значення; результати роботи нотаріуса мають значення для юридичний вплив на правовий статус громадян та юридичних осіб), але вона має виражений приватно-правовий аспект (виокремлення приватних нотаріусів та прівірнення їх статусу до статусу державних нотаріусів; віднесення до предмету відання питань приватно-правового характеру; наявність нотаріального самоуправління тощо). Отже, можна констатувати діалектичну правову природу нотаріату, що відрізняє його від інших публічно-правових інституцій та приватно-правових утворень.

Специфіка предмету діяльності нотаріату відображається в сукупності правомочностей, якими наділено нотаріат для досягнення поставлених завдань та цілей. Виділимо наступні групи повноважень нотаріуса: 1) посвідчення права, а також фактів, що мають

юридичне значення; 2) вчинення нотаріальних дій, передбачених законодавством для цілей надання їм юридичної вірогідності; 3) вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних для надання їм юридичної вірогідності; 4) проведення медіації у порядку, визначеному законодавством, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [2].

Щодо принципів функціонування нотаріату як елементу концепту теоретико-правових засад правового статусу нотаріату, то їх на законодавчому рівні в українському законодавстві не виділено. Натомість, доктринальні напрацювання в цьому напрямку мають ряд інтерпретацій. Так, Крістевою Е.А. визначено принципи нотаріальної діяльності як базові ідеї, положення, обумовлені метою і завданнями, які стоять перед інститутом нотаріату та стосуються всіх напрямків його діяльності, визначають організаційні основи побудови системи та умови її функціонування, правові і моральні норми поведінки посадових осіб у ході реалізації ними своїх повноважень [5]. Наприклад, Долинською М.С. розглянуто принципи нотаріального процесуального права, що одночасно можуть бути віднесені до принципів нотаріату в цілому. Під ними розуміються основоположні засади, керівні ідеї та постулати, які виражені передусім у нормативно-правових актах та які впливають зі змісту правових норм, нотаріальної та судової практики, нотаріальних звичаїв, правової доктрини, а також судових прецедентів. При цьому можливим є виокремлення: а) загальних принципів, до яких відносяться принципи: законності; доступності та гарантованості охорони і захисту безспірних прав як фізичних, так і юридичних осіб, які звертаються до нотаріальних органів; національної мови; сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні прав та інтересів, охоронюваних законом; обґрунтованості нотаріальних актів; диспозитивності; б) спеціальних принципів, до яких відносяться принципи: незалежності нотаріусів, безспірності нотаріального процесу, неупередженості нотаріусів, рівності «прав» всіх суб'єктів нотаріального процесу; нотаріальної таємниці, безпосередності, одноосібного прийняття рішення нотаріусом щодо вчинення конкретної нотаріальної дії [6]. Можливо запропонувати таке визначення принципів нотаріату – це основоположні ідеї та керівні начала визначення системи органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, яких передбачено законодавством для цілей надання їм юридичної вірогідності.

Суб'єктами, що реалізують функції нотаріату є нотаріуси. У профільному законодавстві під нотаріусом розуміється: «... уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності» [2]. Правосуб'єктність нотаріуса базується на таких складових:

- 1) громадянство України;
- 2) рівень освіти – вища юридична освіта не нижче магістра;
- 3) спеціальні компетентності – володіння українською мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори не менш як три роки, складення кваліфікаційного іспиту і отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Перелік прав та обов'язків нотаріуса міститься в Законі України «Про нотаріат» у ст. 4 (витребування від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержання плати за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складання проектів документів, виготовлення копії документів та виписки з них, а також надання роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру тощо) та ст. 5 (здійснення професійних обов'язків відповідно до законодавства і принесеної присяги, дотримання правил професійної етики; сприяння

фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігання в таємниці відомостей, одержаних ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; ведення нотаріального діловодства та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил тощо) [2]. На доктринальному рівні усталеним є розуміння правового статусу нотаріуса має особливий дуалістичний характер, суть якого розкриває зв'язок між державою та нотаріусом, адже з однієї сторони нотаріус завжди діє від імені держави, однак безпосередньої функції держави не виконує та не належить до її посадових осіб і не володіє владними повноваженнями, а з іншої сторони нотаріус є представником вільної юридичної професії та провадить свою діяльність незалежно. Держава ж в свою чергу регулює діяльність нотаріату в цілому, визначаючи порядок її організації, повноваження, форми їх реалізації, контроль дотримання законодавства, підстави анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а сам нотаріус несе повну особисту відповідальність за свої дії згідно з визначеними законом процедурами та порядком. Тобто нотаріус, здійснюючи незалежну професійну діяльність, виступає представником держави та здійснює свої функції на підставі санкціонованих державою повноважень, що є підтвердженням публічності такої діяльності, адже нотаріус зобов'язаний діяти виключно відповідно до закону та не має права безпідставно відмовити у вчиненні нотаріальної дії, що забезпечує захист громадян від можливого зловживання владою, високу кваліфікацію та законність нотаріальних актів та збереження довіри до інституту нотаріату в цілому [7].

До суб'єктів, які забезпечують функціонування нотаріату в Україні можуть бути віднесені ті, яким надано правомочності щодо створення належних умов для функціонування нотаріату в Україні. В першу чергу, це Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України та його територіальні управління, Вища кваліфікаційна комісія нотаріату тощо. Наприклад, Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, що уповноважений забезпечувати формування та реалізацію державної політики в сфері нотаріату [8]. При цьому, Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції виконує такі завдання: а) реалізацію державної правової політики з питань діяльності нотаріату та фінансового моніторингу; б) внесення на розгляд начальника Управління пропозицій щодо формування та реалізації політики у сфері нотаріату та фінансового моніторингу; в) забезпечення роботи нотаріату Києва, Київської області та Черкаської області; протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги); г) здійснення в межах повноважень міжнародно-правового співробітництва тощо [9].

Доцільним є внесення змін до чинного законодавства, що регулює питання забезпечення діяльності шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади» та одночасним корегуванням статусу Міністерства юстиції України у відповідному положенні через припинення дії положень, орієнтованих на інституційне-управлінське впорядкування нотаріату.

Щодо правових процедур, що реалізуються в ході функціонування нотаріату, то вони стосуються набуття правового статусу нотаріуса, вчинення окремих нотаріальних дій, припинення нотаріальної діяльності і тому подібне. Можна висунути тези про наявність так званого нотаріального процедурного законодавства, що потребує окремого детального аналізу.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що теоретико-правові засади нотаріату відображаються у сукупності елементів управлінського впливу, які визначають умови функціонування нотаріату, відображаються у чинному національному законодавстві та досліджуються у сучасній науці. Акцентовано увагу на специфіці структуризації правового статусу нотаріату в Україні. Запропоновано розглядати категорію правового статусу нотаріату крізь призму таких елементів як: 1) сфера діяльності; 2) предмет діяльності; 3) принципи функціонування; 4) суб'єкти, що реалізують функції нотаріату, їх права та обов'язки, порядок набуття статусу; 5) суб'єкти, які забезпечують функціонування нотаріату в Україні; 6) правові процедури

в ході функціонування нотаріату тощо. Вказані елементи проаналізовано як з позиції законодавчого впорядкування, так і в межах наявних доктринальних напрацювань.

Список використаних джерел:

1. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 214–224.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
3. Рудченко О.В. Публічні послуги як предмет діяльності нотаріусів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 388–395.
4. Поняття нотаріату та нотаріальної діяльності. URL: https://fpk.in.ua/images/Indyvid_zavd/Notariat_22-23.pdf
5. Крістева Е.А. Класифікація принципів нотаріальної діяльності в Україні. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 243–246.
6. Долинська М.С. Основні принципи нотаріального процесуального права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 55–58. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/11>
7. Лиля-Барська А.В. Про публічно-правовий статус нотаріуса в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2023. DOI <https://doi.org/10.32782/39221442>
8. Про затвердження положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>
9. Офіційний сайт Центрального міжрегіонального управління з питань юстиції. URL: https://centraljust.gov.ua/diyalnist_vidily

